

„Sugulised nakkused Tartus on võtnud erakordsed mõõtmed.“

Tartu linnaarsti dr. Christian Johann Ströhmbergi võitlus süüfilise ja prostitutsiooniga: ülevaade olukorrast Tartus 1895. aastal

Jens Raevald*

Süüfilis kuulus 19. sajandil levinuimate nakkushaiguste hulka ja oli eriti linnas lahutamatu seotud prostitutsiooniga. Mõlema nuhtluse vastane võitlus oli korralike kodanike aega sisustanud juba aastasadu, kuid 19. ja 20. sajandi vahetus on siiski nii süüfilise kui ka prostitutsiooni leviku kulminatsiooni aeg paljudes Euroopa maades, sealhulgas Vene keisri valitsevatel aladel. 1895. aastal alustas siseministerium ettevalmistusi ülevenemaalise süüfilisega võitlemise kongressi kokkukutsumiseks. Tartu linnaarst dr. Christian Johann Ströhmborg kirjutas kongressi tarbeks ettekande, milles ta esitas oma nägemuse selle kohta, mida on vaja teha, et süüfilist ja teisi suguhaigusi tagasi tõrjuda. Ühtlasi annab ta ülevaate prostitutsiooni olukorrast Tartus. See on suurepärane allikas prostitutsiooni ajaloo uurimisel, mis viimasel ajal on Eestis hoogu võtnud. Kui eelneva sadakonna aasta jooksul ei ole Eesti tsaariaegsest porduelust ilmunud mingeid uurimusi peale Heino Gustavsoni populaarse raamatu 1991. aastal, siis viimasel kahel aastal on lisandunud siinkirjutaja artikkel Tartu prostitutsioonist ning Andreas Kalkuni ja Kersti Lusti ühisuurimus „külahooradest“.¹ Viimati nimetatud uurimuses on kasutatud allikatena ka eelmainitud publikatsiooni ning selle edasiarendust, 1896. aastal ilmunud brošüüri võitlusest süüfilisega. Uusim, sel aastal ilmunud uurimus Tallinna ja teiste Eesti linnade porduelust pärineb Siobhan Hearne sulest.²

Käesolev artikkel sisaldabki kõnealuse konverentsi ettekande teksti, uurimuslikku ülevaadet olukorrast, asjaomaseid kommentaare ning dr. Ströhmbergi elulugu.

Süüfilise põhitunnused ja ravi

Haigus avaldub kaks kuni neli nädalat peale nakatumist. Haige koha peale (suguorgan, keel, silmalaug, sõrm, rinnanibu) tekib väike muhk, mis hakkab varsti paise kombel mädanema. Mäda eritub vähe, valu ei ole, paise ääred on kõvad, millest ka nimetus „kõva šanker“ (*Ulcus*

* Jens Raevald (1987), MA, TÜ doktorant, Tartu Ülikooli Ajaloo- ja arheoloogia instituut, Jakobi 2 Tartu; ajalooõpetaja Järvamaa Kutsehariduskeskuses. Järvamaa KHK, Tallinna 46, Paide, raevaldinho@gmail.com

¹ H. Gustavson. Kõige vanem amet. Tallinn: Olion, 1991; J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani. – Pühakutest patusteni Tartu ajaloos. Tartu linnaajaloo muuseumid 2019 (22), lk. 50–65; A. Kalkun, K. Lust. Külahoorad folkloori ja kohtumaterjalide peeglis. – Keel ja Kirjandus 2021, 3, lk. 187–210.

² S. Hearne. Policing Prostitution: Regulating the Lower Classes in Late Imperial Russia. Oxford University Press, 2021.

durum). Mäda on väga nakkusohtlik. Umbes kuue nädala pärast tekivad iseloomulikud tunnused: plekid ja vistrikud kehal, juuste väljalangevus, valud mitmel pool kehas, üldine nõrkus, silmahaigused. Selles haigusjärgus on inimene endiselt väga nakkusohtlik. Mõne aja pärast kaovad haiguse tunnused iseenesest, kuid ilmuvad uuesti mõne kuu tagant kahe-kolme aasta jooksul või kauemgi.³

Ravi algas haavade puhastamisega, et vältida mädanemist. Arstimisel kasutati elavhõbedat (halli elavhõbeda salv), mis teadupärast on väga mürgine ning põhjustab hammaste väljalangemist ja põletikku suus. Elavhõbedat kasutati väliselt, kuid seda ka süstiti. Oli arste, kelle meelest tulid nii mõnedki süüfilise nähud hoopis elavhõbedaga ravimisest. Lisaks tarvitati joodi. Heade eluviisidega, eriti alkoholist hoidumisega kasvas oluliselt tõenäosus haigusest edukalt välja tulla.⁴

Kehva ravi korral jõuab haigus kolmandasse järku (*Syphilis* III). Tekivad käsnasarnased kasvavad, mis hakkavad pikapeale mädanema. Iseloomulikud on pidevad valud, haigete luud lähevad pudedaks – eriti nina kipub ära kukkuma. Kahjustatud suulae tõttu rääkisid haiged läbi nina ning toit kippus söömise ajal ninna minema. Osa haigestunutest jäi pimedaks, kuid esines ka siseorganite ja närvihaigusi. Kolmandas faasis ei ole süüfilis enam nakkusohtlik. Süüfilisse surid peamiselt lapsed. Hamburgis 1876–1896 kogutud andmete põhjal oli 744 surmajuhtumist 613 korral, s. t. 82% tegemist alla aasta vanuste lastega.⁵

Uuemad uuringud näitavad, et süüfilise levik Tartus ja kogu maailmas sai alguse hiljemalt 15. sajandil.⁶ Millal oli süüfilise levik suurim, on raske öelda. 1897. aasta ülevenemaalisel süüfilisevastasel kongressil tõdeti, et veel 50 aastat tagasi pandi kõik suguhaigused ühte patta, süüfilist loeti kergeks haiguseks ja sellega võitlemist ei võetud tõsiselt.⁷ 19. sajandi lõpus näitab statistika süüfilise suurt levikut. Aastatel 1889–1894 diagnoositi Venemaal süüfilis 4,38 miljonil inimesel. Selle diagnoosimine Balti kubermangudes oli tõusnud 1889. aasta 15,9 juhult 1894. aasta 24,2-ni 10 000 inimese kohta.⁸ Kuigi valdav osa kasvust jäi Eesti- ja Kuramaa kubermangu arvele, oli ka Liivimaal registreeritud süüfilisejuhtude arv kasvanud 1888. aasta 2595-lt 1894. aasta 3844-ni.⁹ 1861. aastal registreeriti Liivimaal süüfilist vaid 1440 korral.¹⁰ Tartu linnas registreeriti 1895. aastal 671 süüfilise juhtu, mis oli tugev tõus võrreldes

Dr. Christian Johann Ströhmberg. RA, EAA.402.3.1947

³ F. Schöneberger ja W. Siegert. Suguelu ja tema eksimised. Valga, 1904, lk. 108.

⁴ Samas.

⁵ Samas.

⁶ T. Korsten. Tartust leitud iidne süüfilisejuhtum muudab maailmapilti. – Postimees, 27.08.2020. <https://leht.postimees.ee/7047942/tartust-leitud-iidne-suufilisejuhtum-muudab-maailmapilti>.

⁷ Trudy vysočaiše razrešennago s' ezda po obsuždeniju mer protiv sifilisa v Rossij byvšago pri Medicinskom Departamente s 15 po 22 Janvarja 1897 goda. SPb.: Tip. M-va vntr. del, 1897. T. 2, lk. 6. Dr. Veniamin Tarnovski kõne.

⁸ Sama teose 1. osas, statistika, lk. 2.

⁹ Samas, lk. 22–23.

¹⁰ M. Kuznecov. Prostitucija i sifilis v Rossij. Istoriko-stat. issledovanija. Sankt-Peterburg: tip. V. Balaševa, 1871, lk. 79.

1887. aastaga, mil terve maakonna arvestuses oli 190 juhtu.¹¹ Kas nii järsk haiguse leviku kasv oli probleemi lahendamise esimene aste – selle tunnistamine, või oli haigus tõesti hakanud plahvatuslikult levima, seda me tagantjärele enam kindlaks teha ei saa.

Murrang süüfilise ravis saabus aastal 1909, mil saksa arst Paul Ehrlich (1854–1915) leiutas esimese antibiootilise ravimi – salvarsaani. Arstim sisaldas arseeni ja oli väga mürgine, kuid siiski vähem ohtlik kui elavhõbe ning eelnevatest raviviisidest ka tõhusam. Järgmisel aastal läks ravim Saksamaal masstootmisse. Esimese maailmasõja ajal lakkasid salvarsaani tarded Saksamaaga sõjajalal olevatesse riikidesse. Vajadus välja töötada omaenda ravim viis Briti ravimistööstuse hoogsa arenemiseni, mis päädis peale süüfiliseravimite ka insuliini masstootmisega.¹²

Turvaseksi harrastamine oli keeruline kaitsevahendite ebamugavuse ja kalliduse tõttu. Oa tn. 26 bordelli tööle tulnud lätlanna Adelheid Walden kurtis 1907. aastal, kuidas tal jäi Narva Plevna lõbumajja maha 22 „kotikest“ kogumaksumusega 22 rubla. Juhul, kui tegu oli preservatiividega, siis maksta kondoomi eest terve rubla ajal, kui seksi enda eest tuli välja käia umbes kaks-kolm rubla, oli päris suur väljaminek.¹³ Kondoomide kvaliteet polnud samuti kiita. Kummist või kalapõiest toodetu kippus purunema, looma soolest tehtu oli usaldusväärsem, kuid ebamugav kasutada. Läbimurre kondoomide kvaliteedi osas saavutati 1912. aastal, kui Julius Fromm alustas Saksamaal uut tüüpi, niiskete ja õhukeste kondoomide tootmist.¹⁴

Tartus oli süüfilise leviku kõrgpunkt 1896. aasta, mil see diagnoositi 851 juhul. Võimalik, et just dr. Ströhmergi tubli töö tõttu langes registreeritud juhtude arv 1900. aastaks 441-ni, tõustes küll taas järgnevatel aastatel.¹⁵ Registreeritud prostituutide kohta kogutud statistika näitab süüfilises lõbunaiste arvu kahanemist 1908. aastast alates. Aastatel 1912–1914, kui registreeritud lõbunaisi oli linnas sadakond, oli neist vaid kümnekond värskes süüfilises.¹⁶

Tähaks uskuda, et paremad kondoomid, eriti aga tõhusam ravi pidurdasid süüfilise levikut juba enne Esimest maailmasõda ning haiguse taandumine ei olnud laiskusest ja lohakusest tingitud statistiline ime, vaid tegelik. Kuid võimalik, et prostitutsiooni ja süüfilise registreerimine linnas vähenes johtuvalt dr. August Leziuse isikust, kes oli 1907. aastal Ströhmergi asemel linnaarstiks saanud.

Prostitutsiooni seadustamine Vene keisririigis

1866. aastal Balti kubermangudes kehtima hakanud rahukohtu nuhtlusseadustiku § 44 järgi¹⁷ oli kõlvatus ehk *nepotrestvo* karistatav kuni kuu aja pikkuse arestiga või rahatrahviga kuni sada rubla. Kõlvatuseks loeti ka prostitutsiooni.

Piitsa kõrval oli üles seatud ka präänik. 19. sajandil kehtestati enamikus Euroopa riikides politsei järelevalve prostitutsiooni üle. Otsa tegi lahti Prantsusmaa, kus 1802. aastast kuulusid lõbunaised arstlik-politsei järelevalve alla kohustusega käia regulaarselt suguhaiguste kontrollis. Prantsusmaa eeskujul hakati samasugust mudelit rakendama üle kogu Euroopa.¹⁸

¹¹ RA, EAA.3783.1.75 Tartu linnaarsti aastaaruanne. 1887. aasta arvu allikas: Protokolle des Dritten Livländischen Ärztetages in Walk vom 9. bis 11. September 1891. St. Petersburg: Buchdruckerei von Wienecke, 1892, lk. 24.

¹² KJ. Williams. The introduction of „chemotherapy“ using arsphenamine – the first magic bullet. – Journal of the Royal Society of Medicine, 2009 Aug 1, lk. 343–348. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2726818/> (vaadatud 12.03.2021).

¹³ RA, EAA.325.2.253. Alise Lauri isikutoimik.

¹⁴ <https://web.archive.org/web/20060721104435/http://www.billy-boy.com/english/info/> (vaadatud 12.03.2021).

¹⁵ RA, EAA.3783.1.42, 44, 75–83. Tartu linnaarstide aastaaruanded aastatest 1893–1903.

¹⁶ RA, EAA.2623.1.521, l. 64–192. Tartu Sanitaarbüroo poolaasta aruanded aastatest 1904–1914.

¹⁷ Rahukohtu nuhtlusseadustik (Ustav o nakazanijax nalagaemyx Mirovymi Sud´jami) kehtestati Venemaal 1864. aastal.

¹⁸ Y. Svanström. Policing Public Women. The Regulation of Prostitution in Stockholm 1812–1880. Stockholm: Atlas Akademi, 2000, lk. 9, 94.

1844. aastal viidi ka Venemaal sisse kord, kus prostitutsioon oli arstlik-politseilise järelevalve all lubatud, kui täidetakse puhtuse nõudeid ja ei rikuta avalikku korda. Esialgu suurlinnadele mõeldud kord laienes seitse aastat hiljem impeeriumi avarustele, sh. Liivimaa linnadele. Kes avalikele naistele ja bordellidele suunatud määrustest kinni pidas, seda § 44 ega nakkushaiguste levitamise paragrahvide eest vastutusele ei võetud. Enamasti ei võetud lõbumaju ja lõbunaisi vastutusele ka siis, kui nad reegleid rikkusid.¹⁹

1844. aastal lõbunaiastele kehtestatud reeglite hulgas olid tähtsamad:

- kohustus käia arstlikul läbivaatusel määratud ajal ja sagedusega;
 - mitte tegeleda oma ametiga kuupuhastuse ajal ja pesta end võimalikult tihti, sh. suguorganeid pärast iga vahekorda ja käia iga nädal saunas;
 - pöörduda haigustunnuste ilmnemisel viivitamatult arsti poole;
 - vabastada vabatahtlikult ravile ilmunud haiglatast;
 - kohustas kanda alati kaasas meditsiinilist piletit, mis tõendab tervislikku seisundit;
 - vahetada elukohta vaid politsei loal.
- Samal ajal seadustati ka bordellid ja nendele kehtestatud reeglitest olid tähtsamad:
- tööle ei tohi mingil juhul võtta nooremaid kui 16-aastaseid;
 - bordelli ruumid peavad olema kooskõlas töötavate naiste arvuga;
 - töötaja vahetumisel või uue saabumisel peab majapidajanna sellest teavitama politseid ja saatma töötaja kohe arsti juurde; enne arstlikku läbivaatust ei tohi saabunu tööle hakata.

Arstlik-politseiline järelevalve

1851. aastal kohustati kõiki Venemaa linnasid asutama arstlik-politseilisi komiteesid (*vračebno-policejskij komitet*).²⁰ Komitee pidi ideaalis olema linna politseiülemale alluv eraldiseisva koosseisu ja eelarvega organ. Enamikus Venemaa linnades oli komitee olemas vaid paberil ning selle aset täitis politseimeister, linnaarst või nad kahekesi.²¹ Tartus oli 1904. aastani „komiteeks“ politseiülem ja linnaarst. Seejärel loodi linnaarsti juhtimisel sanitaarbüroo ja politseimeistri juhtimisel politseikomitee (politseiülem, maakonnaarst, linnaarst, sõjaväearst, sõjaväeosa saadik, linnavalitsuse liige ning liige-asjaajaja).²²

Komitee tähtsaim ülesanne oli seada sisse avalike naiste nimekiri. Selline nimekiri asus Tartus politseivalitsuses. Teine tähtsam ülesanne oli nimekirjas olevate naiste arstlik läbivaatus, mida teostas linnaarst. Lisaks lõbunaiastele oli linnaarsti ülesandeks tööliste ja vangide suguhaiguste kontroll. 1851. aasta siseministeeriumi korralduse kohaselt pidi registreeritud prostituutidele olema sugu- ja teiste haiguste ravi tasuta.²³ Korralduse täitmiseks aga mingeid vahendeid ei eraldatud ning nõudmise täitmiseks oli suuri raskusi. Semstvokubermangudes, kus haiglad kuulusid kohalikele omavalitsustele, saadi sellega hakkama, kuid Poola aladel, kus haiglad olid erakätes, ei saadud. Balti kubermangudes olid linna haiglad olemas, kuid raha tasuta raviks jagus vaid sugu- ja vaimuhaigetele.²⁴ Raha raviks andis kubermangu Maakassa (*Landescasse, Zemskaja Kassa*). Kahjuks raviti Liivimaa kubermangu kuuluvas Tartus tasuta vaid Liivimaa kubermangu valdadest pärit haigeid. Kaugemalt tulijad pidid ise maksma ja lootma, et koduvald pärast arve hüvitab.²⁵

¹⁹ N. Tagancev (koost.). Ustav o nakazanijax, nalagaemyx mirovymi sudjami s dopolnenijami po 1 janvarja 1879 g. S.-Peterburg: M. Stasjukevitš, 1879, lk. 84–85.

²⁰ A. Il'juxov. Prostitucija v Rossij s XVII veka do 1917 goda. Moskva: Novyi Xronograf, 2008, lk. 42

²¹ Samas, lk. 46.

²² J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani, lk. 50–65.

²³ A. Il'juxov. Prostitucija v Rossij s XVII veka do 1917 goda, lk. 43.

²⁴ Trudy vysočajše razrešennago s'ezda po obsuždeniju mer protiv sifilisa v Rossij byvšago pri Medicinskom Departamente s 15 po 22 Janvarja 1897 goda. T. 2, lk. 90. Arutelu haiglavõrgu kohta.

²⁵ Vt. Ströhmbergi ettekanne 1895. a.

Bordelliprostituutide ravi eest tasus bordellipidaja, kes kasumit taotleva isikuna nõudis need summad ühel või teisel moel sisse oma töötajailt. Nii kirjutatakse Vilniuse lõbumajandusest: „Ei saa jätta tähelepanuta suguhaiguste vastase võitluse tumedamat poolt: bordelliprostituutide ravimise eest küsitakse haiglates raha, aga üksikuid ravitakse tasuta. Siit tõuseb perenaiste arusaadav soov mitte maksta raha, kuigi maksavad lõpuks mitte perenaised, vaid valged orjad ise.“²⁶ Arved ravi eest polnud sugugi väikesed ning pealegi ei toonud haiglas istumine mingit tulu. Halvemal juhul võis seal viibimine võtta kuid. Moskva kubermangust pärit Aleksandra Nikerina saabus Tartusse Liibavist 1893. aastal. Sügisel leiti tema ihult märke süüfilisest ning 26. oktoobril suleti ta 53 päevaks raviautusse. Kui ta 18. detsembril välja lasti, suunati raviarve 26 rubla ja 50 kopikat bordellipidajale Bljahinale, kellele see oli juba teine löök tol sügisel.²⁷ Kõigest kuus päeva enne Nikerina haiglas minekut sai sealt välja tema teine töötaja Maria Filipova, kellel samuti oli diagnoositud süüfilis ning kelle 50-päevase ravi eest tasus Bljahina 25 rubla.²⁸ See kõik tekitas paljudes prostituutides soovi kaduda või vähemasti jätta arsti vastuvõtule ilmumata. Põhjuseid ja mustreid kirjeldab dr. Ströhmborg oma ülevaates.

Arstlikule läbivaatusele pidid lõbunaised Tartus tulema kaks korda nädalas. Päris kindlaid nädalapäevi välja ei kujunenud. Vanematel naistel piisas ka kord nädalas või koguni kord kuus käimisest. Näiteks Austria alam Auguste Kekert oli juba 30-aastane, kui ta 1894. aasta augustis Tartusse Põik tn. 14 lõbumajja tööle saabus. Esimesed kümme kuud käis ta vastuvõtul esmaspäeviti, seejärel neli kuud laupäeviti ja viimased viis kuud kuni 1896. aasta märtsini esmaspäeviti või pühapäeviti. Pärast aasta ja seitsme kuu pikkust teenistust tuvastati tal süüfilis ja haiglast väljakirjutamise järel lahkus ta Riia suunas.²⁹ Staažikas pordunaine Liisa Sagar oli 1911. aastal juba 52-aastane, kuid palvele vabastada ta järelevalve alt sai ta ikkagi eitava vastuse. See-eest pidi ta end näitamas käima vaid korra kuus.³⁰

Prostituutide jagunemine

Arstlik-politsei järelevalve alla sattumiseks oli mitmeid võimalusi. Bordellid tegutsesid enamasti seaduslikult ning neil oli kohustus registreerida oma töötajad politseis. Töötajate varjamiseks enamasti põhjust ei olnud. Kui seda tehti, siis lõbunaise alaealisuse või bordelli ülerahvastatuse tõttu (vt. eespool). Bordelliprostituudi vanuse alampiir ei olnud enamasti takistuseks, enne kui see 1901. aastal tõsteti kaheksateistkümneme ja 1903. aastal kahekümne ühele eluaastale.³¹

Üksikprostituutide registreerimise puudujäägid olid süsteemi nõrgim koht. Üksikprostituudid moodustasid kõigest avalikest naistest kindla enamuse. 1895. aastal jagunesid Tartu prostituudid järgmiselt:³²

- 46 bordelliprostituuti ehk 19%,
- 109 üksikprostituuti ehk 44%,
- 91 salaprostituuti ehk 37%.

Kokku registreeriti aasta jooksul 246 lõbunaist. See ei tähenda, et linnas pakkus oma teenuseid alaliselt sama hulk naisi, vaid aasta jooksul võeti neid nii palju arvele. Lõbunaiste tegelikku arvu ei teadnud keegi, kuid ametlikke ja linnas viibivaid naisi oli alla saja. Eriti nooremad naised liikusid tihti eri linnade vahel või suutsid end kiiresti järelevalve alt vabastada.³³

²⁶ N. Mihajlov. Vračebno-policeiskij nadzor za prostituciej v g. Vil´ne. Vil´na: tip. br. D. i H. Jalovcer, 1903.

²⁷ RA, EAA.325.2.327. Aleksandra Nikerina isikutoimik.

²⁸ RA, EAA.325.2.519. Maria Filipova isikutoimik.

²⁹ RA, EAA.325.2.182. Auguste Kekerti isikutoimik.

³⁰ RA, EAA.325.2.444. Liisa Sagari isikutoimik.

³¹ J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880–1914. Magistritöö. Juhendaja T. Tännberg. Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2019, lk. 54–56 (<https://dspace.ut.ee/handle/10062/66542>).

³² RA, EAA.3783.1.75. Tartu linnaarsti aastaaruanne 1895. aasta kohta.

³³ C. Ströhmborg. Die Prostitution. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1899, lk. 46.

Vanemad nimekirjas olijad olid teinekord hoopis alkohoolikud, kes olid raha eest valmis tegema kõike, seksi pakkumine ei olnud nende põhitegevuseks. 19. sajandi lõpu Moskva kohta kirjutati, et paljud põhjakihi prostituudid tegelesid antud valdkonnaga ainult seepärast, et nii oli hõlpsam varastada.³⁴

Üksikprostituutide arvelevõtmise toimus:

- a) Vabatahtlikult. Naisterahvas ilmus politseisse, andis ära passi ning sai vastu meditsiinilise pileti ehk nn. kollase passi (mis ei olnud kollane, Tartus oli see roheline). Näiteks 26. aprillil 1897 saabus Tartu linna politseile palve 16-aastaselt Marie Eddorilt, kes palus end arvele võtta prostituudina. Tal oli kodukandis Kärknas olnud pikem armusuhe, mille ema oli nüüd lõpetanud. Kohe esimesel arstlikul läbivaatusel leiti märgid suguhaigusest.³⁵
- b) Läbi linnahaigla. Politseiteenistuja kogus andmeid naisterahvaste kohta kellel linnaarst oli tuvastanud suguhaiguse. Suguhaigeid naisi käsitleti enam-vähem automaatselt prostituutidena. Näiteks 23-aastane Liisa Virro, kes käis linnahaiglas süüfilist ravimas, sattus 13. jaanuaril 1894 politseiteenistuja Eiseri küüsi. Üle kahe ja poole aasta lasus naisel kohustus käia regulaarses tervisekontrollis koos teiste pordunaistega. 1896. aasta oktoobris kirjutas ta politseiülemale, et pole kunagi prostitutsiooniga tegeleenud, ja ta vabastatigi järelevalve alt.³⁶
- c) Politseiteenistuja kogus linna peal teavet, kus ja kes tegeles salajase prostitutsiooniga. Kahtlusalusele tehti ettepanek end vabatahtlikult arvele võtta, muidu ähvardati ta kui kõlvatusega tegeleja nuhtlusseadustiku § 44 alusel vastutusele võtta. Kui kahtlusalusel suguhaigust ei tuvastatud, oli tal lootust end välja rääkida. Näiteks 1896. aasta 21. augustil kell pool kaks öösel astus politseiteenistuja Eiser salaprostituutide otsimiseks sisse Tiidemani sauna ja leidis eest magava Elise Kuusti. Magaja akna alla pani Eiser seisma kaks kardavoid. Eiseri sisenemisel hüppas Kuust aknast välja, kuid kardavoid pidasid ta kinni. Kuust seletas, et nad kolisid isaga linna, kuid tööd polnud ja nad lähevad tagasi Vasulasse. Enne minekut tuli ta külla sõbranna juurde, kes on Tiidemani sauna teenistuses. Elise sõnul kartis ta koju minna ja jäi sauna ööbima. Kuna ta kartis ka kardavoisid, siis hüppas hirmu pärast aknast välja. Elise lubas järgmine päev minna vanematega Vasulasse tööle ja jääda sinna teenistusse. Läbivaatusel linnaarsti juures tunnistati tüdruk terveks. Kuigi Eiseri andmetel oli tüdruk mõned aastad varem süüfilist põdenud, ei võetud Kuusti prostituudina arvele.³⁷

Salaprostituut kujutas endast tabatud lõbunaist, kes seni polnud arvel olnud, või endist registreeritud, kes oli järelevalve alt „tingimisi“ vabastatud. Kuna arvelevõtmisega muutunuks salaprostituut avalikuks lõbunaiseks, siis võib oletada, et linnas oli seltskond naisi, kes ei olnud lõbunaiseks registreeritud, kuid ometi olid nad vastu oma tahtmist ametivõimude mõningase järelevalve all, sest neid kahtlustati prostitutsiooniga tegelemises. Kõikide, sh. politseile tundmatute salaprostituutide koguarv ületas alati avalike naiste hulga, nagu kurtis ka dr. Ströhmborg oma ettekandes.

Politsei tavakoosseisu ja linnaarsti kõrval oli üks eraldi politseiteenistuja, kelle põhiülesanne oli prostitutsiooniga võitlemine. Amet ei olnud väga prestiižne, palk oli 20 rubla kuus, seega madalam kui reapolitseainiku ehk kardavoi oma.³⁸ Seda ametit pidas 1880. aastate lõpus Mangus Sulle, 1890. aastatel Mart Eiser ja uue sajandi alguses Pavel Kornev, kel oli au linnas lõbunaisi püüda veel 1918. aastalgi.

³⁴ K. Babikov. Prostitucija v Rossij. „A se grexi zlyje, smertnyje ...“. – Russkaja semejnaja i seksual' naja kul'tura glazami istorikov, ètnografov, literatorov, fol'kloristov, pravovedov i bogoslovov XIX – nač. XXI veka. T. 3. M., 2004, lk. 534.

³⁵ RA, EAA.325.2.559. Marie Eddori isikutoimik.

³⁶ RA, EAA.325.2.100. Liisa Virro isikutoimik.

³⁷ RA, EAA.325.2.278. Tartu politsei kirj vahetus prostituutide asjus.

³⁸ RA, EAA.325.1.432. Tartu politsei töötajaid puudutav kirj vahetus ja käskkirjad. 20 rubla oli palk 1916. aasta lõpus, aga kuna kardavoide palk oli 23 rubla juba vähemalt 1892. aastast, siis vaevalt sedagi muudetud oli.

Tartu linnaarstid: doktorid Christian Johann Ströhmborg ja August Lezius

Christian Johann Ströhmborg sündis 25. augustil 1851. aastal Viljandis erruläinud fiskaali Fridolin Ströhmborgi pojana. Lõpetanud Pärnu gümnaasiumi, astus Christian Johann 1871. aastal Tartu ülikooli arstiteadust õppima.³⁹ Ülikooli lõpetamise järel 1877. aasta jaanuaris jõudis ta mõned kuud töötada ülikoolis assistendina, kui puhkenud Vene-Türgi sõja tõttu võeti kroonu teenistusse. Esiolgu tähendas see raha ja kroonu korterit, töö ülikooli juures jätkus suveni. Järgmise aasta sügiseni oli Ströhmborg Kaukaasias Aleksandropoli (nüüd Gjumri Armeenias) sõjaväehospitali käsutuses. Pärast sõda läks ta Votkinski tehase haiglasse ja töötas seal vanemarstina.⁴⁰ Aastail 1886–1895 oli Ströhmborg Tartu kreisiarst ja tema algatusel viidi haiglas sisse rida edumeelseid muudatusi: haigla remonditi kapitaalselt ja kehtestati uus põetamise kord. Järgnevalt võttis ta üle linnaarsti kohused ja täitis neid 6. septembrini 1907, mil ta 56-aastasena suri. Abikaasa Amaliega oli tal seitse last.⁴¹

Linnaarst Ströhmborg tegeles prostituutidega põhjalikult ja võttis selle oma südameasjaks. Tema saamisel linnaarstiks tõsis oluliselt prostituutide registreerimine. Kui 1894. aastal oli linnas registreeritud 212 prostituuti, siis 1896. aastal juba 415. Edaspidi arv vähenes, 1898. aastal oli arvel veel 309 lõbunaist ja sinnakanti jäi see number kuni Ströhmborgi elupäevade lõpuni.⁴² Üheks linnaarsti suurimaks töövõiduks oli suguhaigetele avalikele naistele eraldi vastuvõtupunkti rajamine aadressile Puiestee 41 (hiljem ümbernumberdatult Puiestee 87 või 89). Vastuvõtupunkti juures oli ka 20 kohaga raviosakond, Algul koolera tõrjumiseks plaanitud maja osteti 5000 rubla eest endiselt bordellipidajalt Anna Lilleveldtilt ning seal oli eelnevalt olnud lõbumaja.⁴³ Enne mitmel pool ja eritingimustel toimunud lõbunaiste läbivaatuse koondas ta pärast linnaarstiks saamist linnahaiglasse, 1896. aasta kevadel Puiestee tänava haigemajja. Paikapandud läbivaatuste kord püsis veel ka iseseisva Eesti riigi ajal.⁴⁴

Prostituutidega tegelemine võttis linnaarsti tööst suure osa. Ainuüksi lõbunaiste arstlikke läbivaatusi oli aastas 7000–16 000 juhtu.⁴⁵ Suguhaiguste ravi oli valdkond, kus Tartu linna suurim ravija ülikool oli endale üsna tagasihoidlikult kohustusi võtnud. Peterburi Aleksandri haigla ülemarsti abi professor Oscar Petersen (1849–1919) nendib oma ettekandes 1897. aastal ülevenemaalisel süüfilisevastasel kongressil, et meditsiinilise personali ettevalmistamise tase süüfilise ja muude suguhaiguste vallas Tartu ülikoolis on masendav. Erinevalt kõigist teistest impeeriumi arstiteaduskondadest ja meditsiiniakadeemiast ei olnud ülikoolis professorit ega dotsenti nahahaiguste alal. Loenguid andis kirurgiaprofessor ning kogu suguhaiguste statsionaarne ravi toimus linnahaiglas.⁴⁶ Puudujäägid ülikooli töös jäid linnaarsti kanda. 1896.

³⁹ RA, EAA.402.2.24537. Acta des Conseils der kaiserlichen Universität zu Dorpat betreffend Christian Johann Ströhmborg, l. 1, 3.

⁴⁰ RA, EAA.402.3.1947. Acta des Directorium der Kaiserlichen Universität zu Dorpat betreffend Christian Ströhmborg, l. 6, 9, 11, 13, 15–18. Votkinsk asub Udmurtias.

⁴¹ R. Pullat (koost.). Tartu ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1980, lk. 149–150; RA, EAA.402.3.1947. Acta des Directorium, l. 32.

⁴² J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880–1914, lk. 20.

⁴³ R. Pullat (koost.). Tartu ajalugu, lk. 149–150; RA, EAA.2623.1.427. Delo Jur´evskoj Gorodskoj Upravy o perestrojke Jamaskoj korčny v bol´nicu, l.1, 27; RA, EAA.2623.1.429. Delo Jur´evskoj Gorodskoj Upravy o pokupki doma „Lilleveldt“ [---] po Allejnoj ulice No. 41 dlja xolernoj bol´nicy, l.2. Maja aadressiga on väike segadus. Tartu ajalooos on kirjutatud, et suguhaiguste osakond avati vanas kõrtsihoones, kuid arhiivmaterjalid seda ei kinnita. Vana Jaama kõrts suleti 1892. aastal, rendileping lõpetati ning sinna asutati Krasnojarski jalaväepolgu laatsaret, mis valmis 1898. aastal. Küll aga sobib selleks Lilleveldti kinnistu, kuna kooleraosakond haigla koosseisu püsima ei jäänud. Linna ja politsei vahelises kirj vahetuses 1918. aastal on haigemaja asukohaks nimetatud Puiestee tn. 89 (RA, ERA.2966.1.261, l. 5). 1921. aastal nimetatakse asukohaks Puiestee 87 (Dr. P. Põdderi ettekanne Eesti Arstide Kongressil 2. XII 1921. a. – Eesti Arst 1922, nr. 4, lk. 186).

⁴⁴ Dr. P. Põdderi ettekanne Eesti Arstide Kongressil 2. XII 1921. a. – Eesti Arst 1922, nr. 4, lk. 186.

⁴⁵ J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880–1914, lk. 20.

⁴⁶ O. Petersen. Podgotovka medicinskogo personala dlja borby s sifilisom. – Trudy vysočaiše razrešennago ▶

aastal pöörduti süüfilisega Tartus arsti poole 851 korral, neist vaid 38 juhul ülikooli polikliinikusse. Linnahaigla töö peamiseks kergendajaks oli erapraksis, kus registreeriti 273 pöördumist. Kergemate suguhaiguste puhul oli erapraksiste vastuvõttude osakaal veelgi suurem.⁴⁷

1899. aastal ilmus dr. Ströhmbergi raamat „Die Prostitution“, milles ta proovib anda ülevaadet prostitutsiooni põhjustest ja tagajärgedest ning sellega võitlemisest. Ajastu klassikute Cesare Lombroso, Veniamin Tarnovski⁴⁸ jt. tsiteerimise kõrval on raamatus ka mõningat statistikat Tartu prostituutidest – nende keskmine vanus, arveloleku aeg, rahvus ja haigused. Teost on refereerinud eestikeelses ajalookirjanduses Heino Gustavson raamatus „Kõige vanem amet“.

Ströhmbergi surma järel sai Tartu uueks linnaarstiks senine Tartu vangla arst August Lezius. 1864. aastal sündinud Lezius oli samuti Tartu ülikooli vilistlane ning tegutsenud 14 aastat vangla haiglas. 1902. aastal lükkas Ströhmberg tagasi talle pakutud puhkuseasendaja kandidaadi Aleksander Paldrocki (hilisem Tartu ülikooli naha- ja suguhaiguste professor) ja nõutas selleks just Leziuse. Ströhmberg hindas teda pädevaks arstiks ning kasutas Leziust aastaid suviti puhkuse ajal enda asendajana. Linnaarstiks saades lasi Lezius alustuseks oma palka tõsta 1200 rublale aastas (Ströhmberg ise oli ametisse astudes välja nõutanud palgatõusu 800-lt 1130-le rublale). Lezius oli linnaarst 1918. aastani.⁴⁹

Leziuse huvi prostituutide ravimise ja nende kontrollimise vastu oli leigem. 1908. aastast ei avata politseis enam lõbunaiste kohta isiklikke toimikuid, millesse seni koguti kokku kõik neid puudutavad materjalid. Arhiiviallikaid, mis kajastaks Tartu porduelu pärast 1909. aastat, on vähe. Registreeritud prostituutide arv hakkas 1910. aastast järsult langema (232 lõbunaiselt 77-ni 1914. aasta suvel).⁵⁰ Pole põhjust uskuda, et porduelu mõõtmed linnas tegelikult nii järsult kahanesid. 1921. aastal, mil Tartus oli alla saja registreeritud lõbunaise, ütles linna tervishoiuarst Paul Pödder (1877–1932): „Arusaadav, et Tartus lõbunaesterahvaid palju rohkem olema peab: kuna üle selle registreeritud naesterahvad suguhaiguse korral sunduslikult haigemajasse paigutatakse ja mõned neist sääl viibivad enam kui pool aastat, siis võib ka ilma puuduvate statistiliste andmeteta oletada, et suguhaiguste laialilaotamises suuremat osa mitte registreeritud, vaid salaprostitutsioon edendab.“⁵¹

Ülevenemaaline süüfilisevastane kongress

Allikapublikatsiooni põhitekst on kirjutatud ülevenemaalise süüfilisevastase kongressi tarbeks, mis toimus Peterburis siseministeriumi meditsiinidepartemangus 15.–22. jaanuarini 1897. Kongressi kokkukutsumise palve oli siseminister Ivan Durnovo esitanud keisrile 1895. aasta 16. märtsil ning selle järel algas organiseeriv töö. Kongressi avasõnad ütlesid siseminister Ivan Goremökin ja meditsiinidepartemangu juht Lev Ragozin.⁵² Osa võtsid sajad arstid kogu Venemaalt ning Balti kubermangud olid hästi esindatud. Põhiesinejad olid enamasti pealinnast ja kongressi kokkuvõtvates materjalides jälgi dr. Ströhmbergi või mõne teise siitkandi arsti tegevusest eriti ei leia. Stenogrammides on sõnavõtjate hulgas arstid Saveljev Tallinnast, Aristov Riias ja Voitsehovski Miitavist.⁵³ Professor Oscar Petersen kuulus sõna-

► s´ezda po obsuždeniju mer protiv sifilisa v Rossij byvšago pri Medicinskom Departamente s 15 po 22 Janvarja 1897 goda. T. 2, lk. 4.

⁴⁷ RA, EAA.3783.1.76. Linnaarsti aastaaruanne 1896. aasta kohta.

⁴⁸ Cesare Lombroso oli kuulus oma uurimuse poolest kurjategijate liigitamisel nende kolju järgi. Professor Veniamin Tarnovski Peterburist oli Venemaa hinnatuim ekspert suguhaiguste ja nende leviku alal.

⁴⁹ R. Pullat (koost.). Tartu ajalugu, lk. 149–150; RA, EAA.2623.1.475. Delo Jur´jevskoj Gorodskoj Upravy o dejatel´nosti Gorodskogo vrača, l. 28, 34, 52–53, 60, 62.

⁵⁰ RA, EAA.2623.1.521. Sanitaarbüroo poolaasta aruanded linnavalitsusele, l. 169, 174, 176, 180, 182, 184, 186, 190, 192.

⁵¹ Dr. P. Pödderi ettekanne Eesti Arstide Kongressil 2. XII 1921. a., lk. 187.

⁵² Trudy vysočaiše razrešennago s´ezda po obsuždeniju mer protiv sifilisa v Rossij byvšago pri Medicinskom Departamente s 15 po 22 Janvarja 1897 goda. T. 2, lk. 1–2.

⁵³ Samas, lk. 90.

võtjate hulka ning oli osalenud ka Liivimaa arstide päevadel alates esimesest, kuid tema töökoht oli Peterburis. Kongressil käsitleti muret süüfilise leviku pärast mitmesuguses võtmes. Avaldatud materjalide hulgas on haiguse leviku statistika, ettekanded süüfilise levikust linnas, maal, maa- ja mereväes, olukord orbudekodudes jpm., kuid läbivaim küsimus on prostitutsiooni kui suurima haiguse levitaja linnades kontrolli all hoidmine.

Liivimaa arstide päevad

Kuigi Liivimaa arstid kongressil eriti silma ei paistnud, olid nad ettevalmistusena ära teinud suure töö. 1889. aastast alates oli hakatud korraldama Liivimaa arstide päevi, millest iga kord võttis osa sadakond arsti Liivimaalt, Peterburist ja ka mujalt. Töökeel oli hoolimata venestamisajast saksa keel, mistõttu süüfilisevastasel kongressil sõna võtnud Baltikumi arstid ei olnud nende kokkutulekute tööst osa võtnud (v. a. Victorin Aristov). Koosviibimiste protokollid avaldati St. Petersburger medicinische Wochenschrifti eriväljaannetena.

Süüfilis tuli esimest korda teemaks III arstide päevadel Valgas 9.–11. septembrini 1891. aastal ja teist korda VI päevadel Volmaris (Valmieras) 4.–6. septembrini 1894. aastal. Nüüd käsitleti süüfilise levikut ja ravi päris põhjalikult, kuid dr. Ströhmborg ei võtnud sel korral osa ja pikemad ettekanded tulid teistelt.

14.–16. septembrini 1895 Võnnus (Cēsises) toimunud VII Liivimaa arstide päevade teise päeva hommik oli pühendatud süüfilisevastasele võitlusele. Otsustati välja anda eraldi brošüür, et tutvustada oma seisukohti süüfilisevastases võitluses. Brošüüri koostajateks määrati Rudolf Heerwagen ja Ernst Sokolowski Riist, doktorid Hermann Truhart, Werner Zoege von Manteuffel ja Christian Ströhmborg Tartust.

VIII Liivimaa arstide päeval 29.–31. augustini 1896. aastal Võnnus tutvustati kohalviibijatele komisjoni töö tulemusena valminud brošüüri „Võitlus süüfilisega“ ning teavitati, kes Liivimaa arstidest kongressile lähevad (kokku kümme-kond tohtrit).

Brošüür „Võitlus süüfilisega“

1896. aastal ilmus ajakirja St. Petersburger medicinische Wochenschrift 7. numbril lisana brošüür „Zur bekämpfung der Lues“ („Võitlus süüfilisega“). Trükkimisele läinud tekst ei ole Tartu-keskne, jääb üldisemaks ja sisaldab lisaks võitlusele süüfilisega linnas ka olukorra kirjeldusi ja ettepanekuid võitluses süüfilisega maal. Kõigest sellest on dr. Ströhmborgi kirjutatud vaid osa. Brošüür avaldati silmas pidades peagi algavat ülevenemaalist süüfilisevastast kongressi. Tekst on avalikult kättesaadav Tartu Ülikooli raamatukogu digiarhiivis <https://dspace.ut.ee/handle/10062/26879>.

Brošüüri tarbeks koostas dr. Ströhmborg 1895. aasta oktoobris siin toodud teksti. Kirjutise päismikku on Ströhmborg kirjutanud „kongressi tarbeks“. Alljärgneva teksti on siinkirjutaja tõlkinud vene keelest.

Dokument. Süüfilis Tartus

Sugulised nakkused Tartus on võtnud erakordsed mõõtmed.

Vabrikud ja tehased, sh. tubakavabrikud ei oma erilist tähtsust süüfilise levikus Tartu linnas.

Samuti puudub suur liikuv tööliste mass.

Kõige selle juures nõuab süüfilis Tartu linnas arvestatava hulga ohvreid.

Laadad soodustavad oluliselt süüfilise levikut, niisamuti peaaegu kõik Tartu linna vägijookide müügi-kohad ühiskonna alamale kihile, kus liiguvad avalikud ja salajased prostituudid, levitades süüfilist. Rahukohtul on võimalik selliseid asutusi karistada rahaliselt ning ka nende karistamine vabaduse-

kaotusega ei laseks mõnda aega neil pidada selliseid kahemõttelisi kohti. Politsei, koormatud kõikvõimalike ülesannetega, ei jälgi pingsalt seda kurjust, mis seal tuleb, ning salalõbumajade hulk on kasvanud viimasel ajal enneolematuise kõrgustesse. Tartus ei ole tänavat, kus ei asuks joogikohta või õllelavkat, kuid see-eest on palju tänavaid, kus selline asutus on igas kolmandas majas, tuluks mitte ainult omanikule, vaid ka linnavõimule. Kõik lõbumajad on eriti ohtlikud laadale saabuvatele maainimestele, aga neis nakatuvad igapäevaselt ka paljud linna alama kihi elanikud. Nakatavad ka neiud, kes täna bordellis, homme aga tööl mõnes võõrastemajas või vallalise tudengi ehk ametniku juures. Nii levib nakkus lõbumajadest kõikjale.

Mis puutub nakkuse levikusse meeste hulgas, on süüfilis Tartus iseäranis levinud ametnike, käsitöösellide ja vallaliste tööliste hulgas, samuti on seda suurel hulgal kindla tegevuseta noormeeste hulgas. Tartus on viimasel ajal kiiresti tõusmas nende hulk, kes poole oma elust vanglas veedavad erinevate kuritegude, põhiliselt varguste ja röövimiste eest. Teine sugupool samadest peredest veedab aega joogikohtades, müües end nii salaja kui ka avalikult ning teenides ühiskonna parematest kihtidest pärit meeste kehalisi vajadusi ja nakatades neid suguhaigustesse. Nii on olemas nähtav seos alkoholismi, kuritegevuse ja süüfilise vahel. Kõiki neid elemente kohtab ühiskond eespool näidatud korras peale joogikohtade veel rahvapidudel, maskeraadidel jt. lihtsamale rahvale korraldatud üritustel, kus liiguvad avalikud ja salajased prostituudid ning õmblejad. Isegi teenijannad, kes viimasel ajal kergesti solvuvad ja isegi koha üles ütlevad, kui peremees ei luba neil lõbusatest klubilistest üritustest osa võtta.⁵⁴ Uustulnukad sõlmivad seal tutvusi, mis kasvavad üle suguhaiguste edasiandmiseks.

Peale mainitud meeste on nakkuste levitajate hulgas Tartus ka Ülikooli ja Veterinaaria Instituudi tudengid, sageli bravuurikad oma joomarluses ja vabas tudengielus (suuremal osal neist ei ole linnas perekonda), kes muljetavaldava järjekindlusega suhtlevad eespool nimetatud elementidega. Niiviisi haigestuvad purjutavad tudengid tihti tänu joovastavatele jookidele ja mõtlematusel ning levitavad nakkusi. Kõige selle tulemusel on Tartus nakatunute protsent kõrgem kui Peterburis, Hamburgis või Kopenhaagenis.

Naised, kes levitavad nakkusi, võib Tartus jagada kolme jakku:

Esimene jagu:

Noored teenijannad, õmblejad ja harimata inimeste tütred, kel puuduvad tööoskused. Väga tihti väikeste majakeste omanikud, kes suurendavad oma nappe tulusid võrgutamise teel saadavate kingitustega.⁵⁵ Paljudel sellistel puhkudel jääb omandatud vara päritolu varjatuks, nagu ka saadud süüfilis.

Teine jagu:

Teised kuuluvad salaprostituutide hulka, kes on oma tegevusega teada politseile, kuid see ei oma nende kohta täpseid tõendeid võtmaks neid prostituudina arvele.⁵⁶

Kolmas jagu:

Paljud naised kaotavad oma häbitunde tänu eelsoodumusele või püüdele kerge ja laisa elu poole kuni sellise läveni, et ei häbeneta end politseil kirja panna lasta prostituutide hulka, vastu vaidlemiseks on tõendeid selle kohta kohtu- ja korrakaitseorganitel liialt palju. Nimekirja satuvad kõige sagedamini sellised naised, kes juba ammu on saanud süüfilise ja on ohtlikud veel vaid šankeri ja tripperi levitajatena. Nad hakkavad kahekümnendates eluaastates korralikult läbivaatusel käima

⁵⁴ Pererahva ettekujutus teenijate elust oli üpris ahistav ega näinud peaaegu üldse ette nende eraelu. See põhjustas tülisid ja kaadri voolavust. Vt. Gunilla-Friederike Budde. Teenijatüdruk. – Kogumikus: 19. sajandi inimene. Avita, 2018, lk. 150–177.

⁵⁵ On säilinud üks palvekiri majaomanikult, kes palub seoses oma raske majandusliku olukorraga luba avada enda majas pordumaja. Vt. J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880–1914, lk. 57.

⁵⁶ Selleks arvelevõtmise tõendiks näib eelkõige olevat suguhaiguse olemasolu.

ja on peaaegu alati terved. Registreeritud prostituutide nimekirjas on siiski ligi 30 protsenti neid, kes on alles vahele jäänud salalõbunaised, ravimas oma värsket süüfilist. Neil on kondüloomatoosne süüfilise staadium ning nad on veel väga ohtlikud kõigile teistele. Nende olek politseilise järelevalve all tekitab klientides arvamuse, et nad on ohutud. Kuid kas tänapäeval mõni arst veel kahtleks, et kondüloomatoosises staadiumis süfiliitik võib nakatada veel ka siis, kui kehal ei ole enam haiguse märke? Sellest johtub, miks peamisteks süüfilise levitajateks on registreeritud prostituudid veel kondüloomatoosises staadiumis, nakatamas külastajaid enda pool, saunades, trahterites, võõrastemajades ja mujalgi. Kui need tavaliselt noored ja mitte sugugi rumalad naised märkavad, et nad kontrollis käes peavad pidevalt süüfilist ravima haiglas püsides, teevad nad kõik, et järelevalve eest kaduda. Paljud neist sõidavad naaberlinnadesse „praktikale“, kuniks haiguse sümptomid pole veel kadunud, või ravivad end kodus velskrite ja tervendajate soovitatud ravimitega.

Nii tarnib Tartu ka väikelinnadesse seal ekslevaid prostituute.

Alles pärast süüfilise kriitilise perioodi möödumist nimetatud naistel taastub paikne eluviis ja vabatahtlik kontrollis käimine.

Tänu antropoloogilistele ja sotsiaalsetele tingimustele, nagu inimlik häbitunne ja soov varjata suguelu võõraste pilkude eest, suudavad politseiorganid vähemasti jälgida alalhoidlikumat osa prostituutidest. Nende naiste suhe, kes kauplevad oma lahkusega juhuslikult ja aeg-ajalt, nendega, keda politsei prostitutsioonis vaid kahtlustab, ning omakorda registreeritud lõbunaistega, on 4 : 2 : 1-le või isegi 9 : 3 : 1-le.⁵⁷

Peale kirjeldatud süüfiliselevitajate levib süüfilis Liivimaa väikelinnades, eriti Tartus, ka kõrgema klassi naiste tarvitajate hulgas. Nende seas on vähe elukutselisi armukesi, ehkki ka neid leidub. Eelkõige on sellisteks armukesteks vallaliste meeste, eriti tudengite teenijatarid ja abilised saunades ning võõrastemajades.

Eespool kirjeldatu on Tartus sagedasemaks värskete süfiliitikute tekke põhjuseks.

Värsked süfiliitikud, haigestunud eespool nimetatud teel, annavad mõnikord haiguse edasi pereelus, sealhulgas abikaasale. Mitte palju aega tagasi kirjutati Tartu haiglast välja üks juuditari, kel oli kondüloomatoosises staadiumis süüfilis. Varsti pärast seda läks ta mehele ühele lesele ning sai lapsed. Mees ja lapsed haigestusid süüfilisse. Selliseid lugusid tuleb aeg-ajalt ette. Siiski on mittesugulisel teel haiguse edasikandumine siinkandis erandlik.⁵⁸ Veel võib välja tuua, et mõnikord nakatatakse süüfilisse ka ammede kaudu.

Nimeline süfiliitikute registreerimine toimub haiglates, sealhulgas kliinikutes ja erapraksist pidavate arstide juures.

Haiglas registreerimine on sobilik meede haiguse levikuga võitlemiseks, mida erapraksise puhul alati öelda ei saa, sest viimastest tuleb Arstlikusse Osakonda⁵⁹ kiirelt vaid numbrilisi näitajaid visiidiil käinute arvu näol.

Politseilist järelevalvet süüfilise leviku üle vabrikutes ja tehastes ning võõrastemajade, trahterite, saunade, toiduainete turgude, eramajade teenijannade ja ammede üle Tartus ei ole. Selline järelevalve on täielikult asutuste ja majade peremeeste enda teha.

Tänu Liivimaa kubermangu valdade süfiliitikutele tasuta antud ravivõimalustele haiglas esineb varasemast sagedamini vabatahtlikku ravile pöördumist.

Kui alati ei õnnestu välja selgitada, kellelt haigus on saadud, siis sellest hoolimata tuleb haigestunutelt hinnalisi tunnistusi haigestumise asjaolude ja koha kohta, kus see toimus. Nii aitavad teated haigetelt tihti kaasa süüfilise levitajate leidmisele.

Ettevaatusabinõuna süüfilise leviku tõkestamiseks on Tartu linnas organiseeritud haigestunud pros-

⁵⁷ Juhuti lahked tüdrukud on siis nähtavasti juhuvahekorde harrastavad naised, kes lasevad end aeg-ajalt ära meelitada. Tänapäevaste standardite järgi pole kindlasti tegemist lõbunaistega.

⁵⁸ Venemaal levis süüfilis reeglina mittesugulisel teel, eriti maal.

⁵⁹ Võib-olla on mõeldud Liivimaa kubermanguvalitsuse arstlikku osakonda, aga võib-olla hoopis mõnda linnavalitsuse üksust.